

ÖZET

Tanzimat Dönemi reformlarıyla başlayan, Osmanlı Devleti'nin siyasi, toplumsal ve ekonomik yapısını Batılı anlamda düzenlemeyi amaçlayan süreçte yönetsel birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Tanzimat'la başlayan bu yeni yönetsel sistem, yeni yapı tiplerini de beraberinde getirmiştir. XIX. yüzyıldan itibaren inşa edilmeye başlanan hükümet konağı binaları bu yeni sistemin gerektirdiği yapılandırdır. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan bu süreçte taşrada pek çok kamu binası inşa edilmiştir. Bu binalar arasında, hükümet konakları önemli bir yere sahiptir.

Amasya'da yeni hükümet konağı, ortadan kaldırılan bir önceki konağın yerine 1864 yılında inşa edilmiştir. Bu konağın inşası 1865 yılında tamamlanmış, konak 1946 yılında yanmıca kadar uzun yıllar kullanılmıştır. Bu makalede Amasya'daki hükümet konağı binaları ve bunların inşa süreçleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeler yardımıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır

GOVERNMENT OFFICE BUILDINGS IN AMASYA

The process which began with the reforms of the Tanzimat Era, aimed to westernize the Ottoman State's political, social and economical structure. Within this era some governmental arrangements were actualized in the Ottoman State. This new management system brought along some new construction styles. The government office buildings which started to be constructed from 19th century onwards were the building types which this new system required. Numerous public buildings in the rural areas/taşra were constructed from the Tanzimat Era to the Republican Period. Among these buildings, the government office buildings gained a great importance.

In Amasya the new government office was built for the emplacement of a former konak which was demolished in 1864. Its construction finished in 1865 and this building burned in 1946 was used for many years. In this paper, the government office buildings in Amasya and the establishment of these buildings are tried to be presented under the light of some documents kept in the Ottoman State Archive.

Anahtar Kelimeler : Mimari, Hükümet Konağı, Amasya

Key Words : Architecture, Government Office, Amasya

Orta Karadeniz bölümünün iç kesiminde yer alan Amasya ili kayalık bir vadide kurulmuştur.¹ Şehrin içinden geçen Yeşilirmak, Amasya'nın topografyasının da ne şekilde gelişeceğini belirlemiştir. Amasya, doğu-batı yönde şehri ikiye bölen Yeşilirmak'ın iki kıyısında bulunmaktadır (Resim 1).

Resim 1. Amasya şehri ve sağda Eski Hükümet Konağı ile çevresi.
(Amasya Foto Özden, Cavit Öztürk Arşivi).

* Bu çalışma, MSGSÜ, Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı tarafından desteklenen "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hükümet Konağı Binaları" (Proje No: 200908) isimli proje kapsamında ele alınmıştır.

** Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, nurcihanyaz@hotmail.com

1- Proje kapsamındaki bu çalışmada, Amasya'ya yaptığım inceleme gezisi sırasında yardımlarını esirgemeyen Amasya Valiliği'ne, Vali Yardımcısı Hamdullah Suphi Özgedek'e, Yazı İşleri Müdürü Asuman Özkan'a; ayrıca Samsun Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu müdürü Menderes Alan'a teşekkürlerimle minnetlerimi sunarım.

Amasya, 1393 yılında tamamen Osmanlı hâkimiyetine girmiş; bu tarihten itibaren yönetim sistemi içinde önemli bir merkez olmuştur. Fetret Devri'nden sonra 1413'te oluşturulan Rum Beylerbeyliği'nin merkezi başlangıçta Amasya olmuş; bağımsız vilayet teşkilatlanmasına kadar Sivas Eyaleti'ne bağlı kalmıştır.² XIX. yüzyılda Sivas Eyaleti bünyesindeki önemli sancaklardan olan Amasya, özellikle Ziya Paşa'nın 1863 yılında başlayan ve 1,5 yıl süren mutasarrıflığı sırasında önemli imar faaliyetlerine sahne olmuştur.³ 1865 yılında Amasya mutasarrıflığı görevinden alınan Ziya Paşa hakkında sancağın ileri gelenlerinin kaleme aldığı mazbatada Paşa'nın bu sancak için yaptıkları özetlenmiştir. Ziya Paşa'dan önce şehrin harap, mahalli gelirinin zayıf, eşkiyası bol, huzursuz ve her türlü işi gevşeklik içinde bulunan bir sancak olduğu halde Ziya Paşa'nın işe başlamasından sonra imar işleri almış yürümüş, mahalli gelir artmış, emniyet ve asayiş sağlanmış, bütün işlerde bir canlılık baş göstermiştir. Bütün bunlara rağmen hakkında çıkan birtakım şikâyetler üzerine Paşa görevden alınmıştır. Bu şikâyetler arasında, hükümet konakları yaptırmak için halktan para toplamak da vardır.⁴

Amasya'da imar faaliyetlerinde bulunan Ziya Paşa (1829-1880), Amasya'da asayişini sağlamanın yanında önemli işlere de imza atmıştır.⁵ Paşa mutasarrıflığı sırasında, "Amasya ile beş kazasında altı hükümet konağı" yanında okullar, idadiler, saat kuleleri ve hapisane yaptırmıştır.⁶ 1864 yılında, Ziya Paşa tarafından yaptırıldığı belirtilen Amasya Hükümet Konağı da bu yapılar arasındadır. Yapıldığı dönemde devlet teşkilatına göre çok büyük olarak kabul edilen konak boyutlarından dolayı eleştirilmiştir (Resim 2). Ziya Paşa bir gün resmi dairelerin bu binaya sığmayacağını belirterek eleştirileri cevaplamıştır.⁷

Resim 2. Amasya Eski Hükümet Konağı, 1930'lar.
(Amasya Foto Özden, Cavit Öztürk Arşivi).

2- Orhan Kılıç, "Osmanlı Dönemi İdari Uygulamalar Bağlamında Şehzadelerden Mutasarrıf Paşalara Amasya Sancağı'nın Yönetimi", **I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, 13-15 Haziran 2007, Amasya 2001, s. 43.

3- Mehmet Beşirli, "Osmanlı Dönemi'nde Amasya Sancağı Üzerine Bazı Bilgiler (17.-19.Yüzyıllar)", **I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, 13-15 Haziran 2007, Amasya 2007, s. 111.

4- Kenan Akyüz, **Ziya Paşa'nın Amasya Mutasarrıflığı Sırasındaki Olaylar: Belgeler I**, Ankara 1964, s. 22, 24.

5- Devlet adamı, şair, gazeteci, yazar olan Ziya Paşa, 1845'te rüştiyeden mezun olunca Sadaret Mektubi Kalemi'nde kâtip olarak çalışmaya başlamıştır. Reşit Paşa'nın girişimiyle, 1855'te Mabeyn-i hümayunüçüncü kâtipi olarak saraya alındıktan sonra birtakım devlet görevlerine getirilen Ziya Paşa, Reşit Paşa'nın ölümünden sonra Ali Paşa ile sürtüşmeleri sonucunda merkezden uzaklaştırılmıştır. 1863'te Amasya mutasarrıflığı görevine getirilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmış; burada 1,5 yıl gibi bir süre görev yaparak önemli imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Hakkında çıkarılan suiistimal söylentisi üzerine 1865'te bu görevinden alınmıştır. Bakz. Abdullah Uçman, "Ziya Paşa", **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, II, İstanbul 1999, s. 701-703.

6- Hüseyin Menç, **Tarih İçinde Amasya**, Ankara 2000, s. 352.

7- Hüseyin Menç, **a.g.e.**, s. 352.

Hükümet Konakları

XIX. yüzyıla gelinceye kadar yönetim işleri için inşa edilmiş veya bu amaçla tahsis edilmiş ayrı kamu binalarının olmadığı bilinmektedir. Bu döneme kadar, atanan valiler, eyalet merkezinde kendilerine ayrılan veya kendileri için kiralanmış konakta oturmuşlardır. Valilerin yaşadığı, kapı halkının bir kısmını barındırdıkları bu konaklar, aynı zamanda devlet işlerini yürüttükleri yerlerdir.⁸ XIX. yüzyıla gelindiğinde bu durum değişmektedir. Özellikle Tanzimat'ın ilanıyla başlayan yeniden yapılanma sürecinde ayrı kamu binaları oluşturulmuştur. Başlangıçta hemen inşa edilemediği için mevcut binalar kullanılmış; ilgili amaca hizmet edecek büyük konaklar kiralanmıştır. Özellikle küçük yerleşim yerlerindeki birçok kamu binası hakkında, arşiv kayıtlarında “bedel-i icâr” a dair yapılan yazışmalar, Osmanlı'nın son döneminden erken Cumhuriyet Dönemi'ne kadar uzanan bir süreci kapsamaktadır.

Tanzimat Dönemi'nin modern kent düzenlemeleri bağlamında bir hükümet meydanı oluşturulmuştur. Hükümet meydanının en önemli mimari öğesi hükümet konağı binaları olmuştur. Bu konakların içinde adliye, zaptiye, umur-u nafia, ticaret ve ziraat, maarif, umur-u ecnebiye müdürlükleri, defterdarlık gibi birimler bulunuyordu.⁹ Kamuya ait yapıların bir alanda yer aldığı bu düzenlemede zaptiye, adliye, belediye, postane ve Amasya örneğinde de olduğu gibi saat kulesi gibi birimler konakların yakınında, meydana yer alabiliyordu. Ayrıca telgrafhane, hapishane gibi birimler de bu binalarla bağlantılı olarak inşa edilmiş; özellikle hapishaneler konağın alt katında veya yakınında yer almıştır.

XIX. yüzyılda inşa edilmeye başlayan hükümet konakları, genellikle yatayda gelişen, dikdörtgen şemada, iki ya da üç katlı yapılardır. Öne çekilerek vurgulanan ana girişin yerleştirildiği uzun cephe meydana bakacak şekilde düzenlenmiştir. Hastane, postane, okul gibi bu dönemde inşa edilen diğer kamu binalarında olduğu gibi, dönemin mimari beğenisini yansıtan bu binalar, vurgunun ve süslemenin cephede toplandığı sade örneklerdir. Bu konakların büyük çoğunluğu kârgir örneklerdir. 1946 yılında yanarak ortadan kalkan Amasya Hükümet Konağı ahşap bir yapıdır ve bu anlamda istisna oluşturmaktadır.

Hükümet konağı binaları, Osmanlı coğrafyasının en ücra köşesine kadar eyalet, sancak ve kaza merkezlerinde inşa edilmiştir. Eyalet ya da sancak merkezlerindeki binaların daha büyük boyutlu ve gösterişli oldukları görülmektedir. Tanzimat düşüncesinin merkeziyetçiliğini vurgulamak, devletin imparatorluğun her köşesine ulaştığını göstermek amaçlı ideolojik bir yaklaşımı da içeren bu binaların bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Bunların bir kısmı aynı fonksiyonunu sürdürmektedir. Mevcut örnekler inşa edildikleri dönemden itibaren yangın, yetersiz gelecek yıkıtılma gibi sebeplerin yanında genişletme ve onarımlarla birçok değişiklik geçirerek günümüze ulaşmıştır.¹⁰

Günümüze ulaşan ve bilinen Osmanlı Dönemi hükümet konaklarının çoğu II. Abdülhamid Dönemi örnekleridir. Nitekim sultanın 25. cülus yıldönümü vesilesiyle hazırlanmış olan bir eserde, 1876-1900 yılları arasında 77 hükümet konağının inşa, 50'sinin de tamir edildiği belirtilmektedir.¹¹ Tanzimat'la birlikte, ihtiyaç duyulan yeni yapı türlerinin karşılanması için yoğunlaşan imar faaliyetlerinin, XIX. yüzyılın sonunda, özellikle II. Abdülhamid Dönemi'nde taşrada arttığı bilinmektedir.

Tanzimat'la birlikte gündeme gelen modern kent meydanı düzenlemeleri ve meydanın önemli mimari öğesi olan hükümet konağı binalarının inşa edildiği alanların belirlenmesinde, doğal olarak kentlerin topografik yapıları da önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda Amasya'nın topografik yapısı da belirleyicidir.

8- Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Ankara 1997, s.17.

9- Güven Birkan (Yöneten), İlber Ortaylı vd., “Söyleşi: Osmanlı'dan Bugüne Hükümet Konakları”, **Mimarlık**, Sayı: 203, İstanbul 1984, s. 5.

10- Hükümet konakları hakkında kapsamlı bilgi için bakz. Nurcan Yazıcı, “Government Office Buildings in Trabzon Province From Tanzimat Era to the Republic Period/Trabzon Örneğinde Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hükümet Konağı Binaları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research**, Vol: 1, Issue: 5, Fall, 2008, s. 943-959.

11- **Tebrîk-nâme-i Millî**, s. 107-108

XIX. Yüzyıldan Günümüze Amasya'daki Hükümet Konağı Binaları

Amasya'da hükümet konağı olarak kullanılan ve inşa edilen örnekleri arşiv kayıtlarından takip etmek mümkündür. XIX. yüzyılın ortalarında, Amasya'da bulunan hükümet konağı tamire muhtaç durumdadır. Yapılan keşfe göre bu tamiratın 38 bin kuruşa mal olacağı bildirilmiştir. Bu miktar fazla bulunmuş ve konak “iskânı kabil olamayacak halde” ise münasip bir yerin kiralanması istenmiştir.¹² 1848 yılında mevcut olan hükümet konağının harap durumda olduğu anlaşılmaktadır. Bu konak yaklaşık 15 yıl daha kullanılmaya devam etmiştir.

Amasya'da 1864 yılı başında, mevcut olan hükümet konağı, ahşap ve kerpiçten bir yapıdır. Ancak bu tarihte “mürûr-i zaman ile müşrif-ül harab” olmuştur ve artık içinde oturulmaktan korkulacak derecede haraptır. Konağın içinde kârgir bir mahal olmadığı için kalemlerin evrak ve defterleri belli bir mesafede bulunan taş hanede saklanmaktadır. Konakta yapılan ufak tefek tamirat, sandık ve evrak odaları kiralari ile her gün evrak sandıklarının nakliyesi için her sene 20 bin kuruş para verilmektedir. Ayrıca aynı mahalde bulunduğu anlaşılan mücrimine mahsus hapisane de kötü durumdadır. Bütün bunların yanında, “Amasya şehri Samsun'dan Anadolu'ya gidecek yâr ü âğyârın ibtidâ' görecekleri şehri-i cesim olub hükümet mahallinin pek çirkin görünmekte” olması sebebiyle yeni bir hükümet konağı yapılması planlanmıştır. Bunun planı ve keşif defteri hazırlanarak sunulmuştur. İnşası planlanan konak, “...alt katı duvarı taş ve üst katı ahşap ve harici halis harç ile sıvalı ve çerçeve ve doğrama ve tavanları bil-cümle ala boyalı...” olacaktır. İçinde tapu kalemî, ticaret mahkemesi, evkaf müdürlüğü kalemî gibi çeşitli birimler yer alacaktır. Aynı mahalde, taş duvarlı, iki koğuşlu hapisane ile üzerinde zaptiye koğuşu bulunan bir birimin inşası; yanına zaptiye hayvanları için bir ahırın yapılması planlanmıştır. Yine aynı yerde, “biri akçe diğeri evrak hıfzına mahsus olarak kârgir iki odalı” bir birimle ahşaptan telgrafhane yapılması planlanan diğeri birimlerdir. Bütün bu birimlerin muhafaza duvarları taştan yapılacaktır. Harap durumdaki mevcut konak yıkılacak ve kerestelerinden işe yarayanlar kullanılacaktır. Yeni baştan yapılacak olan Amasya hükümet konağının inşasının, “erbâb-ı vukuf marifetiyle” yapılan keşif ve tahmini sonucunda 213 bin kûsur kuruşa mal olacağı bildirilmiştir. Yapılan münakasa sonucunda, konağın inşası 190 bin kuruşla Ali Efendi üzerinde kalmıştır. Bu miktarın nasıl karşılanacağı da açıklanmıştır. 40 bin kuruş, “şehrin canib-i şerifinde vaki saray yeri tabir olunan ve tahminen on beş yirmi bin ziradan ibaret bulunan arsa-i mîrînin üzerine hane inşa olunmak üzere parça parça satılarak” karşılanacaktır. 50 bin kuruşun da maliye sandığından ihsan buyurulması istenmiştir.¹³

Kısa bir süre sonra hükümet konağı boşaltılmıştır. Konağın arkasında bulunan dağda bazı taşlar kopmak üzere olduğu için konakta oturmaktan korkulmaktadır. Bu sene, yani 1864 senesi kışı, “mevsim-i şita” her yerde olduğu gibi Amasya'da da çok şiddetli geçmiştir. Kışın sürekli donlar olduğundan havalar ısınıp çözüldüklerinde büyük kaya parçasının bütününden ayrıldığı görülmüş; bunun üzerine birkaç nefer taşçı gönderilerek keşif ve incelemesi yaptırılarak, barutla parça parça koparılmasına karar verilmiştir. Artık bütünüyle korkulan ve altında durulması doğru görülmeyen bu mevkideki hükümet konağının derhal boşaltılmasına karar verilerek nehrin karşı tarafında bulunan bir büyük hane, şehri (aylığı) beş yüz kuruşa kiralanmıştır. Aklâm ve meclis odaları buraya nakledilmiştir. Koparak düşen kaya parçaları ticaret mahkemesi ve zaten oturulamayacak derecede harap olan zaptiye koğuşlarının kiremit ve camlarını kırmıştır. Konakta evvelden “nâçâr-ı ikamet” olunurken artık içine girilemeyecek duruma gelmiştir. Daha önce yeni bir hükümet konağının inşasının gerekli olduğu keşif defteriyle birlikte bildirilmiştir. Ancak böyle bir durumun yaşanmasının

12- BOA., A.MKT.MHM., 6/82, 15 Şevvâl 1264, 14 Eylül 1848.

13- BOA., İ.MVL, 516/23251, 15 Şevvâl 1280, 24 Mart 1864.

dan sonra yeni bir konağın inşası “mukaddem vacib iken şimdi farz” olmuştur. Bir an evvel inşaata başlanması gerekmektedir.¹⁴

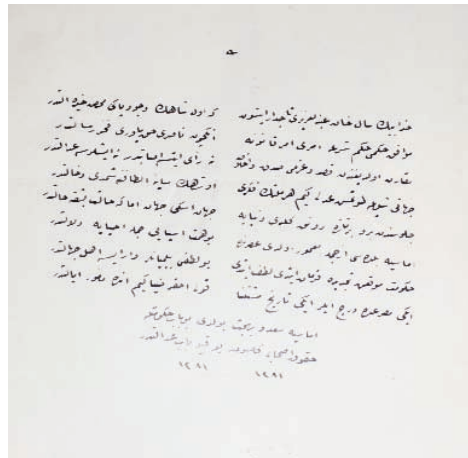
Hükümet konağının inşasına bir an evvel başlanması yolunda yazışmalar devam etmiştir. Kış mevsiminin yaklaşmakta olduğu belirtilerek işin başlatılması istenmiştir. Yapılan keşfe göre, bir kısmı ahaliden, bir kısmı da satılması planlanan arsalardan karşılanmak üzere, 190 bin kuruşa müteahhit uhdesinde kalan konağın inşasına başlanmasının zorunluluğu özellikle vurgulanmıştır.¹⁵ Nitekim yapılan mukavelede harap konağın enkazı da müteahhitte verilmiştir. Gün geçtikçe konağın enkazı çürüyüp telef olmakta; günden güne kış ayları da yaklaşmaktadır. Ayrıca hasar gören ve harap olan hapishaneden de mahpusların firarından korkulmaktadır. Konağın inşası emrinin acilen verilmesi gerekmektedir.¹⁶

1864 senesinde, yani aynı yıl Amasya mutasarrıflığından yazılan yazıda, inşa edilecek olan hükümet konağı ile düzenlenecek yollara nezaret etmek üzere ebniye mühendislerinden münasip birinin gönderilmesi istenmiştir.¹⁷

Bu süreçte konağın inşası için gerekli paranın nereden karşılanacağı konusunda yazışmalar devam etmiştir. Konağın inşası için, keşif masrafı olan 213 bin 990 kuruşun münakasa sonucunda 23 bin 990 kuruş noksaniyle 190 bin kuruşla Ali Efendi uhdesinde kaldığı belirtilmiştir. Bu masrafların nasıl karşılanacağı ve “konağ-ı mezkûrde oturmak gayr-i caiz olduğundan aklâm ve meclis ve sairenin ikameti için isticâr olunan konağın beş yüz guruş icârının” hazinece kabulü ve belirlenen masrafla konağın inşasına izin verilmesi istenmiştir.¹⁸

Amasya’da yeni bir hükümet konağının, 190 bin kuruş masrafla inşa edileceğinin ve bu miktarın karşılanacağı yerlerin belirlenmesinden sonra, 1864 yılı, Ağustos ayının sonunda inşaata başlanmış olmalıdır. Hükümet konağıyla birlikte üzerinde zaptiye koğuşları bulunan hapishane, ahır, kârgir bir evrak odası ve aynı masraf içinde 50 bin kuruşa mal olacak telgrafhane de yapılacaktır. Bütün bunların belirlenen masrafla ve “mahalle meclisi marifetiyle” inşa ettirilerek, tamamlandıktan sonra gerekli defterin tanzimi ve gönderilmesi istenmiştir.¹⁹ Durum Amasya mutasarrıflığına bildirilmiştir.

1864 yılı sonunda Amasya hükümet konağının inşaatı başlamıştır. Amasya mutasarrıflığı tarafından gönderilen, 10 Kasım 1864 tarihli yazıda, “Amasya Hükümet Konağı”nın inşasına ibtidâr olunub” yakında tamamlanacağı belirtilmektedir; som kârgir olarak inşa olunmuş olan kapının üstüne yerleştirilecek olan “tuğrâ-yı garrâ-yi hümâyûn”, yani padişah tuğrasının altına bir tarih yazılacaktır. Hazırlanmış olan tarih kıtası gönderilmiştir ve münasib olup olmadığı sorulmaktadır (Resim 3).²⁰ 1281 tarihli tarih kıtasının metni de gönderilmiştir.

Resim 3. Bugün mevcut olmayan Amasya’daki Eski Hükümet Konağı’nın kitabe metni. (BOA., A.MKT.MHM., 319/34, 1281, 1864).

14- BOA., İ.MVL., 516/23251, 29 Şevvâl 1280, 7 Nisan 1864.

15- 1866 yılında, Hükümet Konağı ve saat kulesinin inşa masraflarından, 30 bin kuruşun ianeten Merzifon halkından karşılandığı; 40 bin kuruş daha istendiği belirtilmektedir. Bunun affi yolunda karar verilmiştir. BOA., MVL., 720/24, 28 Zil-ka’de 1282, 14 Nisan 1866.

16- BOA., MVL., 684/32, 25 Safer 1281, 29 Temmuz 1864.

17- BOA., MVL., 675/60, 20 Zil-hicce 1280, 26 Mayıs 1864.

18- BOA., İ.MVL., 516/23251, 10 Reb’ü'l-evvel 1280, 13 Ağustos 1864.

19- BOA., İ.MVL., 516/23251, 4 Reb’ü'l-âhir 1281, 6 Eylül 1864.

20- BOA., A.MKT.MHM., 319/34, 10 Cemâziye'l-âhir 1281, 10 Kasım 1864.

Amasya mutasarrıfı Ziya Paşa tarafından kaleme alındığı belirtilen tarih kıtasını içeren bu taş kitabenin giriş kapısı üzerine yerleştirildiği bilinmektedir. Konağın eski fotoğraflarında da kitabe seçilebilmektedir (Resim 4). Kitabenin metni;

*“Hudâ bin sâl Hân Abdülazîz’i tâcdâr etsin
Ki ol şâhın vücûd-ı pâk-i mahz-ı hayra âletdir
Muvâfik hükmi hükmi-i şer’e emri emr-i kanûna
Anunçün nâsırı Hak yâveri fahr-ı risâletdir
Mukârin oldığından kasd u azmi sıdk u ihlâsa
Ne rây etse isâbetdir ne işlerse adâletdir
Cihânı şöyle tutmuş adli kim her milletin fikri
O şâhın sâye-i eltâfına şimdi dehâletdir
Cülûsundan berü bir tâze revnak geldi dünyâyâ
Cihan eski cihân amma ki hâlet başka hâletdir
Amasya beldesi ez-cümle ma’mûr oldı asrında
Bu himmet âsiyâyı cümle ihyâyâ delâletdir
Hükûmet mevki’in tecdîde ferman etdi lutf etdi
Bu lutfi bilmeyenler var ise ehl-i cehâletdir
İki mısra’da derc eyler iki târîh-i müstesnâ
Kulî ahkar Ziyâ kim anda me’mûr-ı eyâletdir
Amasya sa’d u behcet buldu bu bâb-ı hükûmetle
Hukûk ashâbı gelsin bu kapu bâb-ı adaletdir 1281”²¹*

Amasya Hükümet Konağı, bir yıl gibi kısa sayılabilecek bir sürede, 1865 yılı sonunda tamamlanmış olmalıdır. Konağın inşaatı devam ederken tefrişine dair yazışmalar yapılmıştır. 1864 yılı sonunda, mefruşat ve sair malzeme için 50 bin kuruşun gerekli olduğu belirtilmiştir.²² Bu miktarın da fazla bulunduğu daha sonraki yazışmalardan anlaşılmaktadır. Tasarruf kaidelerine riayet edilerek miktarın düşürülmesi istenmiştir. Bunun üzerine, “derdest inşa olan konak karîben bitmek üzere olup bunun ebniyesi yâr ü ağıâr nazarında beğenilecek surette yapılmış olduğu cihetle”, aslında istenen miktarın çok fazla olmadığı, bu miktarın asgari tutulduğu söylenmiş; erbâb-ı vukuf marifetiyle konağın tefriş masrafı için keşif defteri hazırlanarak gönderilmiştir. Buna göre tefriş için 49382 kuruş gerekmektedir. “Derdest inşa bulunan Amasya hükümet konağı mefrûşatı için bu kere meclis-i livâ ve erbâb-ı vukuf marifetiyle icrâ olunan keşfi muccebince lüzum olan eşyanın defteri”ne göre üst katta bulunan 11 oda ile alt katta bulunan 10 oda için kalın ve dayanıklı Nemçe bezi, alt ve üst kat odalarının pencere ve kapı perdeleri için kumaş, alt ve üst kat döşemelerinin minder ve yastıklarına kılıf, meclis ve mutasarrıf odalarına kışlık perde, pencere perdeleri ve minder örtüleri, meclis ve mutasarrıf ve kalem odaları için Zile panayırından 23 adet kilim gibi mefruşat için gerekli olan malzemenin detaylı dökümü yapılmış; “mefrûşat-ı mezkurenin masarif-i imâli ve tefriş” için toplam 49382 kuruş belirlenmiştir. Bu tarihte konağın inşası, yakında bitmek üzeredir.²³ Tefrişat için gerekli olan miktarın nerelerden karşılanacağı da belirtilmiştir.

Konağın, tamamlandıktan sonraki ikinci keşfi 1866 yılı başında yapılmıştır. Mühendis Hasan Bahri Bey tarafından hazırlanan keşifnamede inşa olunan yapılar detaylı bir şekilde anlatılmıştır.²⁴ Hükümet konağı, eski binanın yıkılmasıyla aynı arsaya inşa edilmiştir. Hükümet konağında, “...yirmi oda ve bir meclis odası ve bir kebir fevkâni ve iki tahtani divanhane ve üç uşak odası ve dört bodrum

21- BOA., A.MKT.MHM., 319/34, 1281, 1864. Kitabe metnini gözden geçirerek gerekli düzeltmeleri yapan Doç. Dr. Muharrem Kaya ve Müjgan Çakır’a teşekkür ederim. Kitabede, dönemin padişahı Sultan Abdülaziz’e övgüler sıralanarak, Amasya’nın onun döneminde mamur kılındığı ifade edilmiş; tarih kıtasının Ziya Paşa tarafından kaleme alındığı belirtilerek, bu hükümet kapısıyla, yani hükümet konağıyla Amasya’nın güzellikler bulduğuna, “hukuk sahipleri gelsin bu kapı adalet kapısıdır, 1864” mısrası eklenmiştir.

22- BOA., MVL., 694/18, 23 Receb 1281, 22 Aralık 1864.

23- BOA., MVL., 700/25, 22 Ramazan 1281, 18 Şubat 1865.

24- BOA., C.DH., 57/2806, 13 Zi’l-hicce 1282, 29 Nisan 1866.

oda ve iki mağaza ve bir depo ve bir evrak mahzeni” bulunmaktadır. Burada ölçüler verilerek kullanılan yapı malzemesi de belirtilmiştir. Konağın avlusunda hapisane, zaptiye koğuşları ile konağın etrafına dağ ve ırmak tarafında olmak üzere muhafaza duvarı yapılmıştır. Bütün bunların yanında hükümet konağının yanında 20 bin kuruş masrafla bir de saat kulesi inşa edilmiştir. Keşifnamede, hükümet konağı, avludaki hapisane ile zaptiye koğuşları, ırmağın sahil boyuna yapılan rıhtım düzenlemesi ve yakınında inşa olunan saat kulesinin masrafları detaylı bir şekilde belirtilmiştir.²⁵ Saat kulesinin ahşaptan olduğu anlaşılmaktadır.²⁶

Böylece Amasya’da, bugün mevcut olan konağın yerinde, Yeşilırmak’ın kenarında hükümet konağı, hapisanesi, saat kulesi ile bir kamu meydanı oluşturulmuştur. 1865 yılında tamamlanan ve XIX. yüzyıl boyunca kullanılmaya devam eden ahşap hükümet konağının yaklaşık 23 yıl sonra, 1888 yılında boyattırılması gündeme gelmiştir. Amasya sancağı hükümet konağının iç ve dış tarafının, yapılan keşfe göre 16.445,5 kuruş sarfıyla boyattırılması yönünde, o tarihte Amasya sancağının bağlı olduğu Sivas vilayeti meclisinden gönderilen mazbataya verilen cevapta, hazinenin bu masrafı karşılayamayacağı, konağın iç tarafının boyattırılmayarak tasarruf edilmesi, sadece dış tarafının boyattırılması ve bu yönde tekrar keşif ve münakasasının yaptırılarak gönderilmesi istenmiştir.²⁷ Konağın dış tarafının boyattırılması yolunda yazışmalar devam etmiştir.²⁸

Amasya hükümet konağının dış tarafının boyattırılması uzun zaman almıştır. 1892 tarihli, Dahiliye Mektubi Kalemi’nden gönderilen yazıda, Amasya’da bu işi yapacak nakkaşların bulunmadığı, gönderilecek nakkaşların harcırahıyla boya ile ilgili malzeme için 3 bin kuruş gerekli olduğu Sivas Vilayeti’ne bildirilmiştir.²⁹

1888 yılında boyattırılmasına karar verilen Amasya Hükümet Konağı’nın boyanmasına 1894 yılında, yani 6 yıl sonra bile henüz başlanmamıştır.³⁰ 1894 yılı başında, “*Amasya sancağı hükümet konağının tarih-i inşası olan seksen bir senesinden şimdiye kadar yirmi sekiz sene zarfında tamir görmeyerek ve ebniye-i mezkûre ahşab bina olduğundan harab olmakta bulunduğu görülmesine ve bu sene zarfında da tamir edilmezse büyük bir masraf açacağı anlaşılmasına mebni livâ tarik mühendisi marifetiyle keşfi bi’l-icrâ tamirâtı mezkûrenin ancak yirmi yedi bin dokuz yüz doksan bin guruşla vücuda gelebileceği*” bildirilmiş ve bu konuda hazırlanan keşif varakası gönderilmiştir. Bu tamirat için daha önce 8 bin kuruşun sarfına izin verilmiş ise de geçen zaman içinde tamirat yapılamadığı için bu miktar kullanılmamıştır. Bu konuda pek çok yazışma yapıldığı halde şimdiye kadar işe başlanmamıştır. Hükümet konağının dış tarafının boyattırılması için nakkaşların, zift ve bezir yağı gibi gerekli malzemenin Dersaadet’ten getirilmesine gerek görülmüş; nakkaşların harcırahı ve levazimat bedelinin gönderilmesi daha önce yapılan yazışmada belirtilmiştir. Belirlenen keşif bedelinin sarfına müsaade buyurulduğu takdirde gerek nakkaşların, gerekse levazimatın Tokat veya daha yakın yerlerden sağlanabilmesinin mümkün olabileceği; eğer ilkbaharda tamirata başlanmazsa hükümet konağının harabiyetine sebep olacağı ve böylece çok daha fazla masraf çıkacağı ifade edilmiştir. Altı yedi bin lira harcanarak inşa edilen böyle büyük bir binanın bu şekilde kalması izin verilemeyecek bir durumdur. Baharda işe başlanması için gerekli miktarın sarfına, Amasya mutasarrıflığından yazılan yazıyla, izin verilmesi istenmiştir.

1890 yılında, hükümet konağında kârgir bir mahzenin inşasının gerektiği yolunda yazışmalar yapılmıştır. Bu mahzen 24.307 kuruş masrafla yapılacaktır.³¹ 1894 yılına ait bir başka yazışmada ise, Amasya Hükümet Konağı ahşap olduğu için evrakların bu ahşap mahalde bulunmasının sakıncalı olduğu, taş haneden, şehri 130 kuruşa bir oda kiralanarak orasının evrak mahzeni olarak kullanılacağı belirtilmiştir. Bu geçici çözüm yanında, Hükümet Konağı’nda bir oda evrak mahzeninin inşasına izin verilmesi istenmiştir.³² 1898’te hükümet konağı yakınında evrak mahzeninin inşasına ve masraflarına

25- Hükümet konağının inşasıyla birlikte avluda yapılan hapisane, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren ihtiyacı karşılayamaz durumdadır ve bu durumun giderilmesi için çözümler aranmıştır. Bakz. Mucize Ünlü, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Amasya Hapisanesi İslah Faaliyetleri”, I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 13-15 Haziran 2007, Amasya 2007, s. 174-182.

26- A.MKT.MHM., 350/50, 3 Şevvâl 1282, 19 Şubat 1866.

27- BOA., DH.MKT., 1527/21, 1305, 22 Zil-ka’de 1305, 31 Temmuz 1888.

28- BOA., DH.MKT., 1644/72, 1306, 3 Zil-hicce 1306, 31 Temmuz 1889; DH.MKT., 1746/19, 6 Zil-hicce 1307, 24 Temmuz 1890.

29- BOA., DH.MKT., 1937/118, 29 Şa’bân 1309, 28 Mart 1892.

30- BOA., DH.MKT., 2065/55, 11 Receb 1311, 18 Ocak 1894.

31- BOA., DH.MKT., 1715/43; DH.MKT., 1715/75, 17 Şa’bân 1307, 8 Nisan 1890.

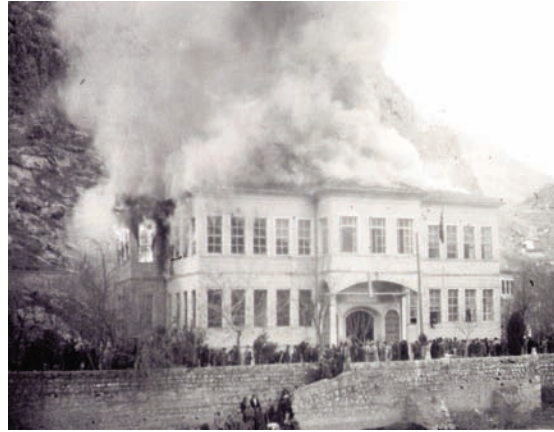
32- BOA., DH.MKT., 209/48, 16 Şa’bân 1311, 22 Şubat 1894.

dair tezkire, mahzenin inşasının da uzun bir süre aldığını düşündürmektedir.³³

1916 yılında, Amasya Hükümet Konağı'nın tamirati için 5 bin kuruşa ihtiyaç vardır.³⁴ 1920 yılında ise, konağın tamiri için 14 Kasım 1919 tarihinde, tahsisat gönderilmesi yolundaki talebe henüz bir cevap verilmemiştir.³⁵ Bu tarihlerdeki tamiratın muhtevası hakkında bir bilgi verilmemekle birlikte istenen miktarın azlığı küçük ölçekli bir onarım olduğunu düşündürmektedir.

1865 yılında inşa edilen Amasya Hükümet Konağı, 19 Aralık 1946 tarihinde, Perşembe günü saat 10.30 civarında, binanın alt katında çıkan yangında tamamen yanarak ortadan kalkmıştır.³⁶ 1946 yılındaki bu yangın fotoğraflarla belgelenmiştir.³⁷ Mutasarrıf Ziya Paşa tarafından yaptırılan konakta bulunan ve ünlü hattatlardan Mustafa İzzet Efendi'ye İstanbul'da yazdırıldığı bilinen levha yangında kurtarılarak müzeye kaldırılmıştır.³⁸ Bu ahşap konak, inşa edildiği dönemden itibaren yaklaşık 80 yıl hükümet konağı olarak hizmet vermiştir.

1864 yılı sonunda inşasına başlanan, 1946 yılında yanarak ortadan kalkan ve Amasya'da bu amaçla inşa edilen ilk hükümet konağı binası, Yeşilirmak kıyısında, bugün mevcut olan hükümet konağının yerindedir. Yangın öncesinde ve sırasında çekilmiş olan fotoğraflardan tanımlanabilen konak, ilgili belgelerde de ifade edildiği gibi ahşap bir yapıdır (Resim 4-5). Subasman katı üzerine iki katlı olan hükümet konağı, kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Binanın dört köşesi, cephelerin orta kısımlarında, bir pencere açıklığı boyunda dışa çıkarılmıştır. İki katta da dikdörtgen çerçeveli, sık pencere açıklıklarının bulunduğu konağın giriş, yani ana cephesi nehir yönünde yer almaktadır. Uzun kenarlarda, beşer pencere yanlarda, birer yanda olmak üzere beşer pencere de çıkma üzerinde bulunmaktadır. Böylece üst katın uzun kenarlarında on beşer pencere vardır. Aynı pencere düzeni kısa kenarlarda, yanlarda dörder, çıkma üzerinde beş olmak üzere on üç adettir. Pencere düzenleri alt katta da tekrarlanmışken giriş cephesinde, iki sütunun taşıdığı çıkma şeklinde düzenlenmiş birim kapıya ayrılmıştır. Burada ortada geniş tutulan basık kemerli giriş açıklığı iki yanında, iki yuvarlak kemerli pencere kullanılarak giriş vurgulanmıştır. Kapı ve iki yan pencere kilit taşları belirgindir. Kapı kemeri üstünde yer alan kitabenin büyük boyutlu, kapı açıklığı eninde olduğu görülebilmektedir. Subasman katında ise küçük yatay dikdörtgen pencereler kullanılmıştır. Konak kırma, kiremit çatı ile örtülüdür.

Resim 4. Amasya Eski Hükümet Konağı yangını.
(Amasya Foto Özden, Cavit Öztürk Arşivi).

33- BOA., ŞD., 363/45, 17 Şevvâl 1315, 11 Mart 1898.

34- BOA., DH.MB.HPS., 20/8, 21 Zi'l-hicce 1334, 19 Ekim 1916.

35- BOA., DH.MB.HPS., 21/64, 4 Cemâziye'l-evvel 1338, 25 Ocak 1920.

36- Ahmet Demiray, (Habl.), Resimli Amasya: Tarih, Coğrafya, Salname, Kılavuz ve Kazalar, Ankara 1954.

37- Foto Özden tarafından çekilen ve Cavit Öztürk Arşivi'nde bulunan fotoğrafların kopyalarını veren Foto Özden'e teşekkür ederim.

38- Hüseyin Menç, Olaylar ve Belgelerle Amasya Tarihinden Sayfalar, Samsun 1987, s. 78. Bahsi geçen levha, 2009 yılı Ağustos ayında, tarafımdan Amasya'ya yapılan inceleme gezisi sırasında Amasya Müzesi'nde araştırılmış; ilgili yetkililer müzede böyle bir levhanın olmadığını belirtmişlerdir.

Resim 5. Amasya Eski Hükümet Konağı yangını.
(Amasya Foto Özden, Cavit Öztürk Arşivi).

1900'lü yılların başında inşa edilen belediye binası da hükümet konağının yanında yer almaktadır. Ahşap hükümet konağıyla aynı yıllarda, 1865 yılında yapılan saat kulesi ise 1940'larda yenisi yaptırılmak düşüncesiyle yıktırılmış; 2002 yılında yeniden yaptırılmıştır.

XIX. yüzyılda, değişen yeni yönetsel sistemin gereği olarak birçok hükümet konağı inşa edilmiştir. Bu konaklar, büyük çoğunlukla kârgir, büyük boyutlu yapılardır. Örneğin, 1890'lı yıllarda inşa edilen ve bugün Giresun Üniversitesi'nin kullanımında olan Giresun hükümet konağı; yine aynı yıllarda inşa edilen, bugün mevcut olmayan Bartın hükümet konağı, çoğaltılabilecek benzer kârgir örneklerdir (Resim 6-7). Amasya hükümet konağı bu anlamda, ahşap bir konak olması sebebiyle istisna oluşturmaktadır. Plan şeması da dönemin kamu binalarında yaygın kullanılan, yatayda gelişen, dikdörtgen planlı, kârgir örneklerden farklıdır.

Resim 6. Giresun Hükümet Konağı
(İstanbul Üniversitesi, Yıldız Albümleri, No: 90854-0027).

Resim 7. Bartın Hükümet Konağı. (Çetin Asma Arşivi).

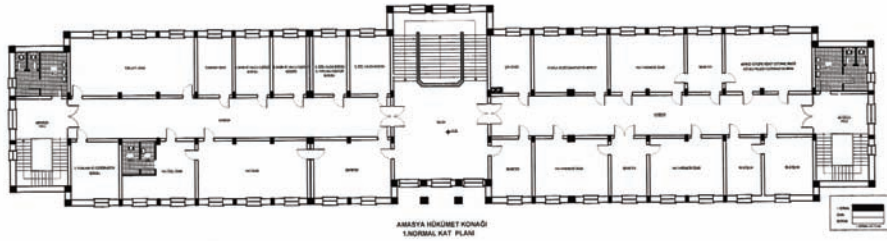
Yangında tamamen ortadan kalkan bu büyük ve ahşap konağın yerine 1949 yılında hizmete açılan ve bugün de kullanılmakta olan hükümet konağı inşa edilmiştir (Resim 8-9). Konak Amasya ilinin merkezinde, Helkis Mahallesi'nde 58 pafta, 466 ada, 2 parselde bulunmaktadır. Nehre paralel konumda, dikdörtgen planlı, bodrum kat üzerine zemin katla birlikte iki katlı olarak inşa edilen bina, dönemin tip projelerine uygun olarak yapılmıştır (Resim 10-11). 1950'lerde hükümet konakları da dâhil birçok kamu binasının, tip proje uygulamaları bağlamında aynı kurguda, oldukça yalın olarak ele alındığı bilinmektedir. Amasya Hükümet Konağı'nın da böyle bir örnek olduğu görülmektedir. Bina tamamen sarı kesme taş malzemeden inşa edilmiştir; kırma çatılı ve Marsilya kiremidi örtülüdür. Taş bina oldukça yalın ve simetrik bir düzende ele alınmıştır. Binanın her cephesinde, iki kat boyunca çok sayıda, dikdörtgen açıklıklı pencere düzenlemelerine yer verilmiştir. Bodrum kat, bütün cepheleri dolaşan bir silmeyle dıştan vurgulanmıştır. Nehre bakan cephe, ön cephe olarak düzenlenmiş; bu cephenin orta aksına yerleştirilmiş olan ana giriş iki kat boyunca, iki kolonla ayrılmış üçlü giriş şeklinde düzenlenmiştir. Bodrum kat yüksekliğinde basamaklarla ulaşılan bu üçlü girişin üst katı da, dörtlü konsollarla taşınan balkonumsu kapı düzenlemeleri şeklindedir. Oldukça simetrik olan binanın dar kenarlarında ise aynı basamak düzeninde tekli kapı açıklığı iki yanında birer pencere; üst katta, dörtlü konsollarla taşınan balkonumsu düzenlemeler, alt kattakilere göre daha büyük tutulan ve uzun kenarlardaki pencerelerle aynı boyut ve düzende olan birer pencere açıklığı yer almaktadır. Arka cephede kapı bulunmamaktadır. Bu cephenin, girişin karşısına gelen orta aksı öne çekilerek, üçlü dört sıra pencere düzeniyle vurgulanmıştır (Resim 12). Binanın bütün kapı ve pencere düzenlemeleri silmelerle belirlenmiştir. Ana giriş bir orta hole açılmaktadır. İç mekânda, girişin karşısında üst kata çıkılan iki yönlü/çift kollu merdivenler bulunmaktadır. Bodrum katta dâhil her katta, yatayda, orta hol iki yanında katlar boyunca uzanan koridorların iki yanına sıralanan odalar yer almaktadır. Giriş orta holünde, Amasya tarihine ilişkin madeni levhalarla hazırlanmış panolar vardır. Bunlar arasında, Atatürk'ün Amasya ziyaretinin de betimlendiği, yanan hükümet konağını ve saat kulesini gösteren pano dikkat çekicidir (Resim 13-14). Bu panolar dışında binanın iç mekânı da oldukça yalındır. Yatayda gelişen, koridor iki yanına sıralanan odalar düzeninde olan Amasya Hükümet Konağı, bugün de Amasya Valiliği olarak kullanılmaktadır. Bina, 1992 yılında tescil edilmiştir.

Resim 8. Amasya Hükümet Konağı vaziyet planı.
(Amasya Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü).

Resim 9. Amasya Hükümet Konağı, 1960'lar.
(Amasya Foto Özden, Cahit Öztürk Arşivi).

Resim 10. Amasya Hükümet Konağı zemin kat planı.
(Amasya Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü).

Resim 11. Amasya Hükümet Konağı, ön cephesi.
(Nurcan Yazıcı, 22 Temmuz 2009).

Resim 12. Amasya Hükümet Konağı, arka cephesi
(Nurcan Yazıcı, 22 Temmuz 2009).

Resim 13. Amasya Hükümet Konağı, üst kata çıkış merdivenleri.
(Nurcan Yazıcı, 22 Temmuz 2009).

Resim 14. Amasya Hükümet Konağı, alt kat sol koridoru.
(Nurcan Yazıcı, 22 Temmuz 2009).

Sonuç

XIX. yüzyıldan itibaren inşa edilmeye başlanan hükümet konakları, Osmanlı Devleti'nin önemli sancak merkezi olan Amasya'da da yapılmıştır. Arşiv kaynaklarından, XIX. yüzyılın ilk yarısında mevcut olan konağın ahşap ve kerpiçten bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. 1848 yılında harap durumda olduğu belirtilen yapı yaklaşık 15 yıl daha kullanılmıştır. Bu konak, muhtemelen mevcut olan bir konutun/konağın hükümet konağı olarak işlevlendirildiği bir örnektir. Amasya'da, hükümet konağı olarak, bu amaçla inşa edilen konak ise 1865 yılında tamamlanan ve Ziya Paşa'nın mutasarrıflığı zamanında yaptırılan konaktır. Bu konağın Ali Efendi isimli bir müteahhit tarafından yapıldığı, denetimi için İstanbul'dan ebniye mühendisi istendiği, yazışmalarda geçen inşa sürecine dair bilgilerdir. Osmanlı Dönemi hükümet konakları içinde yapı malzemesi ve plan özellikleriyle ayrı bir yeri olan konak ahşap olması; dönemin büyük konut/konak örneklerine çok benzer olmasıyla yaygın kullanılan kamu yapılarından farklılık göstermektedir. Hükümet konağı olarak inşa edilmiş olan bu yapı, 1946 yılında yanarak ortadan kalkana kadar, 80 yıl gibi ahşap bir kamu yapısı için uzun sayılabilecek bir süre, küçük tamirlerle, aynı amaçla kullanılmıştır. Bugün Amasya Valiliği olarak kullanılan hükümet konağı ise 1949 yılında, aynı yerde inşa edilen taş binadır. XIX. yüzyıldan bugüne kadar Amasya'da hükümet konağı olarak kullanılan veya bu amaçla inşa edilen üç yapının da aynı yerde olduğu anlaşılmaktadır. İlk konak harap olunca enkazı kaldırılarak 1865 yılında ahşap konak inşa edilmiş; bu ahşap konak 1946'da yanınca yerine, 1949 yılında hizmete açılan ve bugün de Amasya Valiliği olarak kullanılan hükümet konağı yapılmıştır.

KAYNAKLAR

- Aktüre, Sevgi, (1978), **19.Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi**, Ankara.
- Aktüre, Sevgi, (1985), “Osmanlı Devleti’nde Taşra Kentlerindeki Değişimler”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, 4, İstanbul, s. 891-904.
- Akyıldız, Ali, (1993), **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform**, İstanbul.
- Akyüz, Kenan, (1964), **Ziya Paşa'nın Amasya Mutasarrıflığı Sırasındaki Olaylar: Belgeler I**, Ankara
- Anonim, (1936), “Duyumlar”, **Arkitekt**, No: 9, İstanbul, s. 273.
- Anonim, (1947), “Haberler”, **Arkitekt**, Sayı: 193-194, İstanbul, s. 290.
- Batur, Afife, (1985), “Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, 4, İstanbul, s. 1038-1067.
- Baykara, Tuncer, (1988), **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I**, Anadolu'nun İdari Taksimatı, Ankara.
- Beşirli, Mehmet, (2007), “Osmanlı Dönemi’nde Amasya Sancağı Üzerine Bazı Bilgiler (17.-19.Yüzyıllar)”, **I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, 13-15 Haziran 2007, Amasya, s. 105-125.
- Birkan, Güven (Yöneten), İlber Ortaylı vd., (1984), “Söyleşi: Osmanlı’dan Bugüne Hükümet Konakları”, **Mimarlık**, Sayı: 203, İstanbul, s. 3-15.
- Bozdoğan, Sibel, (2002), **Modernizm ve Ulusun İnşası, Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür**, İstanbul.
- Çadırcı, Musa, (1997), **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Ankara.
- Demiray, Ahmet, (Hazl.), (1954), **Resimli Amasya: Tarih, Coğrafya, Salname, Kılavuz ve Kazalar**, Ankara.
- Hüseyin Hüsameddin (1986), **Amasya Tarihi I**, Ankara.
- Kılıç, Orhan, (2007), “Osmanlı Dönemi İdari Uygulamalar Bağlamında Şehzadelerden Mutasarrıf Paşalara Amasya Sancağı’nın Yönetimi”, **I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, 13-15 Haziran 2007, Amasya, s. 41-64.
- Menç, Hüseyin, (1987), **Olaylar ve Belgelerle Amasya Tarihinden Sayfalar**, Samsun.
- Menç, Hüseyin, (2000), **Tarih İçinde Amasya**, Ankara.
- Ortaylı, İlber, (2000), **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, Ankara.
- Osman Nuri, (1936), **Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı**, İstanbul.
- Sözen, Metin, (1996), **Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi**, İstanbul.
- Tebrîk-nâme-i Millî**, Tahir Bey Matbaası, İstanbul, tarih yok.
- Uçman, Abdullah, (1999), “Ziya Paşa”, **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, II, İstanbul, s. 701-703.
- Ünlü, Mucize, (2007), “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Amasya Hapishanesi Islah Faaliyetleri”, **I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, 13-15 Haziran 2007, Amasya, s. 167-184.
- Yazıcı, Nurcan, (2006), **Osmanlılar’da Mimarlık Kurumunun Evrimi ve Tanzimat Dönemi Mimarlık Ortamı**, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.
- Yazıcı, Nurcan, (2008), “Government Office Buildings in Trabzon Province From Tanzimat Era to the Republic Period/Trabzon Örneğinde Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Hükümet Konağı Binaları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research**, Vol: 1, Issue: 5, Fall, s. 943-959.
- Yerasimos, Stefanos, (1999), “Tanzimat’ın Kent Reformları Üzerine”, **Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri**, İstanbul, s, 1-19.

Belgeler:

BOA., A.MKT.MHM., 6/82, 15 Şevvâl 1264, 14 Eylül 1848.
BOA., A.MKT.MHM., 319/34, 10 Cemâziye'l-âhir 1281, 10 Kasım 1864.
BOA., A.MKT.MHM., 350/50, 3 Şevvâl 1282, 19 Şubat 1866.
BOA., C.DH., 57/2806, 13 Zi'l-hicce 1282, 29 Nisan 1866.
BOA., DH.MB.HPS., 20/8, 21 Zi'l-hicce 1334, 19 Ekim 1916.
BOA., DH.MB.HPS., 21/64, 4 Cemâziye'l-evvel 1338, 25 Ocak 1920.
BOA., DH.MKT., 1527/21, 1305, 22 Zi'l-ka'de 1305, 31 Temmuz 1888.
BOA., DH.MKT., 1644/72, 1306, 3 Zi'l-hicce 1306, 31 Temmuz 1889.
BOA., DH.MKT., 1715/43; DH.MKT., 1715/75, 17 Şa'bân 1307, 8 Nisan 1890.
BOA., DH.MKT., 1746/19, 6 Zi'l-hicce 1307, 24 Temmuz 1890.
BOA., DH.MKT., 1937/118, 29 Şa'bân 1309, 28 Mart 1892.
BOA., DH.MKT., 2065/55, 11 Receb 1311, 18 Ocak 1894.
BOA., DH.MKT., 209/48, 16 Şa'bân 1311, 22 Şubat 1894.
BOA., İ.MVL, 516/23251, 15 Şevvâl 1280, 24 Mart 1864.
BOA., İ.MVL, 516/23251, 29 Şevvâl 1280, 7 Nisan 1864.
BOA., İ.MVL, 516/23251, 10 Rebî'ü'l-evvel 1280, 13 Ağustos 1864.
BOA., İ.MVL, 516/23251, 4 Rebî'ü'l-âhir 1281, 6 Eylül 1864.
BOA., MVL., 675/60, 20 Zi'l-hicce 1280, 26 Mayıs 1864.
BOA., MVL., 684/32, 25 Safer 1281, 29 Temmuz 1864.
BOA., MVL., 694/18, 23 Receb 1281, 22 Aralık 1864.
BOA., MVL., 700/25, 22 Ramazan 1281, 18 Şubat 1865.
BOA., MVL., 720/24, 28 Zi'l-ka'de 1282, 14 Nisan 1866.
BOA., ŞD., 363/45, 17 Şevvâl 1315, 11 Mart 1898.

Kısaltmalar:

A.MKT.MHM. Bâb-ı Âlî Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi
BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.DH. Cevdet Dahiliye Tasnifi
DH.MB.HPS. Dahiliye Mebânî-i Emîriye ve Hapishaneler
DH.MKT. Dahiliye Mektubi Kalemi
İ.MVL. İrade Meclis-i Vâlâ
MVL. Meclis-i Vâlâ
ŞD. Şûra-yı Devlet

